

Poesi & Politik
Hans-Jørgen Nielsen i oprørets og politikken verden

af Morten Thing

[Tania Ørum (red.): *Portræt af et forfatterskab. Hans-Jørgen Nielsen*, Kbh. 2001, s. 151-161.]

I sit efterskrift til *Eksempler. En generationsantologi* fra 1968 forsøger Hans-Jørgen Nielsen at holde sammen på den håndfuld af ret forskellige digtere, han havde proklameret som en generation. Her erklærede han, at disse eksperimenterende digtere ikke følte sig kaldet til at blande sig i politik *som digtere*. Derimod kunne man som *borger* kræve af dem, at de forholdt sig til

"At samme Danmark [...] f.eks. har en ganske kontant rolle som medudsuger af ulande eller via Nato som understøtter USAs folkemord i Vietnam er naturligvis et problem og en anfægtelse for disse poeter som for andre borgere. Men det ville være et urimeligt krav, at poeten som poet uden videre skulle føle sig *særlig* kaldet til f.eks. at gribe ind i lige den problematik." (s. 176)

Som konkrete eksempler nævner han, at Charlotte Strandgaard har valgt, at handle politisk ved at lade sig opstille som folketingskandidat for VS, "på samme måde som f.eks. Hans-Jørgen Nielsen har engageret sig i ungdomsoprøret." (s. 177).

Denne klare opdeling i kontinenter og roller var ikke en udelukkelse, men en sidestilling - principielt. Attituderelativismen vendte sig imod hierarkier, men politik lå tydeligvis ikke højt, centralt eller hvordan man udtrykker det i perioden før 68. Fra 68 til 70 ændres imidlertid kontinenterne og især grænsernes karakter. Hans-Jørgen Nielsens markering i 68 af sit tilhørsforhold til ungdomsoprøret var allerede en markering af, at *kultur* også kunne være *politik*, i hvert fald som roller hos den samme person. En videre markering af en ændring af grænsernes karakter var tidsskriftet *Mak*, som begyndte at udkomme i maj 1969. Her skrev Svend Åge Madsen sit manifest 'Was ist ein Bild?', som en fanfare til en ny fase i forfatterskabet, hvor litteraturen og kunsten skulle afmytologiseres.

På dette tidspunkt, efteråret 68 eller foråret 69, gik jeg til en oplæsningsaften i Munkekælderen på Universitetet. Det var en del af holdet fra *Eksempler*, for jeg kan huske, at Henrik Nordbrandt endnu var indrulleret i kompagniet, og det har givet ikke holdt længe. Efter oplæsningen kunne man stille spørgsmål. Jeg læste et citat fra Mao om, at al litteratur udtrykker klassesynspunkter, højt og spurgte, hvordan de havde det med klassekampen. Det var måske ikke noget særligt intelligent, litterært, endsige velformuleret spørgsmål, men interessant er Hans-Jørgen Nielsens svar. Han sagde: "Tænker du også på klassekampen når du knepper din kone?" Det skulle naturligvis sige så meget, som at rollerne var meget forskellige, og at skulle man bruge idiotpædagogikken overfor en idiot som mig, måtte man f.eks. sammenligne to helt inkommensurable størrelser som politik og sex. Det var fuldstændigt uforståeligt, hvis deres grænser kunne nedbrydes.

Og dog skete det forbløffende nok, og førte Hans-Jørgen Nielsen fra at være en avantgardepoet til at skrive en roman, som slog hans navn fast som en generationskronikør, en roman som blev hans store litterære gennembrud.

Året 1969 var året hvor Vietnamkrigen trængte sig igennem som det største og mest påtrængende problem for mange unge. På universitetet var jeg med til at danne De Studerendes Vietnam Aktion, som i foråret i tilknytning til en tilsvarende amerikansk bevægelse arrangerede en række 'morarydage' på universitetet mod krigen. Det var dér jeg første gang opdagede, at avantgardemiljøet flyttede sig. Folk som Ole Spørring og Bjørn Nørgaard

støttede aktionerne. Jeg husker at Ole Sparring hjalp os med at trykke plakater et sted, måske var det på Akademiet.

Man sporede det i Hans-Jørgen Niensens anmeldelser og artikler i *Information*, at den klare opdeling i roller var i skred. Bl.a. i interessen for anti-psykiatrien. Psykoanalysen eller måske snarere et møde mellem psykoanalysen og Sartre (som var tydeligt hos Laing) var en slags formidling af den grænsenedbrydning på det *subjektive plan*. Ronald D. Laings *Oplevelsens politik og paradysfuglen* udkom i 1969 i Tania Ørums oversættelse og med et annonceret forord af Hans-Jørgen Nielsen. En lille indlagt seddel meddelte dog: "Linien "Forord af Hans-Jørgen Nielsen" udgår". Bogen, som i dag næsten er glemt, var af umådelig betydning for os dengang. Den var en åbenbaring af, at det hele hang sammen. Den udkom som én af de første bøger i serien 'Bibliotek Rhodos', som Claus Clausen redigerede. Det blev en serie som i stort og småt kom til at vise den eksplosion af vidensgrænser, som vi oplevede. For mange af os, som gik på universitetet, var de år en følelse af, at deltage i et helt nyt selv-organiserende universitet.

I ramme af Bibliotek Rhodos annoncerede Claus Clausen og Hans-Jørgen Nielsen i 1972 en ny serie kaldet 'Revolutionshistoriske dokumenter'. Der kom to bind i serie, som begge fik undertitlen *Dokumentarium*, en titel som den genre-bevidste Nielsen opfandt. Første bind handlede om *Pariserkommunen 1871* og var redigeret af Thorvald Berthelsen og Claus Clausen. Andet bind handlede om *Oprøret i Kronstadt 1921* og var redigeret af Niels Brunse og Hans-Jørgen Nielsen og udkom i 1973. På bagsiden af bind 1 kunne man læse:

"Serien har til formål at præsentere udvalgte kildeskrifter til forståelse af vigtige episoder og begivenheder i revolutionshistorien. Ikke blot for at etablere en slags historisk "sandhed" om disse situationer og begivenheder, men først og fremmest fordi revolutionshistorien også repræsenterer den revolutionære bevægelses historiske erfaringer. Erfaringer som den aktuelle evolutionsbevægelse må indarbejde og udnytte."

Sådan stod der! Men det med "evolutionsbevægelse" viste sig at være en trykfejl, som på næste bind blev rettet til "revolutionære bevægelse".

Det var et afgørende skift i Niensens historie. Først naturligvis dette overhovedet at identificere sig så meget med "den aktuelle revolutionære bevægelse" så man synes, man bør betænke den med belærende traktater. Dernæst det voldsomme skift i vidensområde. Bogen om Kronstadt er stadig et grundlæggende værk om denne tildragelse qua sin grundighed og vidende indføring i emnet. Endelig at udgivelsen af bøger om netop disse tildragelser ikke kun var båret af jubilæer (henholdvis 100 år og 50 år), men i selve deres problematikker var en intervention i diskussionen på venstrefløjten. Erfaringerne fra Pariserkommunen og Kronstadt var *argumenter imod det leninistiske parti* og alt, hvad dermed fulgte. Ved sin entre på venstrefløjten placerede Hans-Jørgen Nielsen sig med en sikker gestus.

Thorvald Berthelsen var på det tidspunkt medlem af redaktionen på *politisk revy*. Bladet var startet i 1963 som en videreførelse af den kulturradikale alliance og formentlig i et håb om, at nyradikalismen med Villy Sørensen og Klaus Rifbjerg i spidsen kunne danne basis for et bredt tidsskrift. Bladet havde imidlertid under indtryk af ungdomsoprøret skiftet bane til at blive mere og mere politisk og mere og mere revolutionært. Jeg kom ind i redaktionen i 1969 i forbindelse med et generationsskifte. Thorvald Berthelsen knyttede forbindelsen til Hans-Jørgen Nielsen, som vi ved årsskiftet 1972/73 bad om en artikel om alt det dér med kultur. Han svarede os fra Mors, at "emnet er stort, svært og kompliceret" og "Hele dette hjørne af samfundet er jo først rigtig blevet noget at regne med længe efter Kallemands død. Og noget af det der svier til os nu er jo bl.a. at hans fromme disciple i århundredets første halvdel med få undtagelser ikke rigtig har kunnet finde ud af at tænke videre selv, dvs. bl.a. tænke over det her." Han foreslog derfor, at vi lavede en gruppe med ham og Thorvald og

mig. Jeg kan overhovedet ikke huske, om vi faktisk lavede en gruppe eller, hvad der kom ud af det. Men i januar 1973 omtalte han altså Karl Marx som Kallemand og følte sig forpligtet på en videreudvikling af hans tanker.

Senere på året skulle vi have en afløser for Thorvald Berthelsen, som var ansat på (lille) løn, og vi annoncerede i bladet efter en kandidat. Midt i sommerferien fik vi et nyt brev fra Mors, som overraskede os noget.

"Kære kammerater på politisk revy," skrev Hans-Jørgen, "da jeg så annoncen efter en afløser for Thorvald havde jeg den største lyst til at melde mig. Men efter nærmere overvejelse måtte jeg indse, at jeg på indeværende tidspunkt er uden reel mulighed for at påtage mig sådan et job heldags. Men inden jeg nåede så langt, nåede jeg osse at overveje, hvordan politisk revy burde være efter min mening. Måske kunne I have lyst til at høre mine forslag - jeg har selv lyst til at fremføre dem, og I kan jo bare trække på skuldrene hvis de er helt hen i vejret."

Det var sjældent at vi fik sådanne breve. Kritik kom der jo fra tid til anden, f.eks. ledsaget af en opsigelse af abonnementet. Men her var der tale om en sjælden grad af solidaritets- og kærlighedserklæring. Så vi læste hans kritik med omhu. Han mente at bladet i for høj grad stadig var "et venstreborgerligt menings- og debatblad". Han mente, at man burde gøre det til et *blad*, et journalistisk formidlet medium i stedet for et menings-formidlet. Reportager i stedet for udelukkende kronikker. Vi burde gå i spidsen og udvikle en ny socialistisk journalistik med en kontinuert dækning af såvel udenrigs-, indenrigs- som kultur-området. Ikke mindst det sidste lå ham på sinde. Vores dækning var for tilfældig og spredt. "Dette har sin begrundelse i den oprindelige venstreistiske kunst- og kulturforagt fra 68, hvor man droppede den borgerlige kulturformidling, pr hidtil havde kørt på."

Han opsamlede sin karakteristik af vores nye rolle i følgende karakteristik:

"Det betyder imidlertid at bladets intellektuelle skribenter må overskride den kastebetonede foragt for "journalistik", vove sig ud af den rene kommentatorrolle og ud i marken for at hente sit eget stof. På den anden side må den nye socialistiske journalistik, der derved kan opstå, osse overskride den borgerlige journalistiks blotte empiriske overfladiskhed, den rene virkelighedsgengivelse. De intellektuelle må medføre deres analytiske potentiel, sådan så der udvikles former, hvor reportage og analyse, informationsmeddelelse og kommentar falder sammen (altså netop hvad den borgerlige journalistik betragter som et fatalt brud på standens "etik").

Det er virkelig min tro, at I ved en sådan omlægning vil kunne tjene klassekampen meget bedre end nu og samtidig - af samme årsag - skaffe jer en langt større berøringsflade (oplag) end det nuværende studenterpublikum. Den *formidlede* information må på nuværende tidspunkt være en af de vigtigste opgaver for et medium der selv vil bidrage til klassekampens skærpelse."

Jeg svarede ham på redaktionens vegne, at vi jo var meget enige, men at vi havde nogle kroniske økonomiske problemer, som satte visse grænser. Og vi havde problemer med vores skribenter:

"De har i hvert fald sjældent reflekteret over deres forhold til pr. på en så solidarisk måde som du gør det. Det viser sig i sidste instans altid, at de prioriterer efter andre mekanismer. Efter status: det er finere at skrive i Info., at tale i radioen. Efter penge: Info., Aktuelt og radio/tv betaler mere end vi kan. Efter gruppepolitik: Den egne gruppe kontrollerer jo ikke pr., hvorfor man ikke skriver i pr. Eller på en helt syvende led."

I øvrigt kunne vi tilbyde ham et halvdagsjob, hvis han stadig var interesseret.

Hans-Jørgen ringede kort efter og sagde, at han havde et meget bedre forslag: vi kunne optage ham i redaktionen. Jeg var helt paf, hvad man måske kan forstå ud fra den frustration, som lyser ud af mit brev. Jeg gik tilbage til redaktionen, som såvidt jeg husker det enstemmigt gik ind for at optage ham i redaktionen. Kort tid efter deltog han i sit første redaktionsmøde. Han var med indtil 1977, men beholdt en nær forbindelse til bladet til langt ind i 80erne.

Vi kan næppe opsummere perioden 1973-77 i *politisk revys* historie som en indfrielse af Hans-Jørgens program. Men bladet flyttede sig rent faktisk mediemæssigt i de år. Med et maksimal-oplag på 5.000 var der dog indlysende grænser, vi ikke kunne overskride. Der kom imidlertid betydeligt mere journalistisk stof, betydeligt større udbud af genrer og en god del mere kulturstof. Og Hans-Jørgen var med til at flytte bladet.

Han var integreret i miljøet og deltog med stor lyst i de mange og ofte lange diskussioner. Han var meget ydende også indenfor de kollektive normer, som vi hævdede. Han skrev tit artikler igennem, han syntes var for ubehjælpelige, og indgik i alle de rutiner, som hørte med til arbejdet. F.eks. de maraton-seancer, når vi producerede bladet, dvs. lavede papirmontagen; det var i tiden før computeren. Papirmontagen blev lavet næsten i én køre, hvor man tit var på arbejde i 18-20 timer.

Han knyttede sig ikke nødvendigvis til dem, han var mest enig med. Han havde det meget dårligt med en tendens, som trivedes i venstrefløjsmiljøet, til at politisere individuelle modsætninger. Han fastholdt, at de to forhold ikke gik op i hinanden. Han og jeg blev således nært knyttet til hinanden, men han var meget kritisk overfor mange af mine opfattelser.

I forhold til marxismen, som optog os så meget i de år, var han præget af kapitallogikken i sin opfattelse og havde et inspireret samarbejde med Nils Bredsdorff omkring nogle store kapitalanalyser, som bladet lancerede. I forhold til opfattelsen af hele Marx' værk havde han på sin vis medtaget sin gamle 'flade' indstilling til erkendelsen: før sit møde med venstrefløjen så han verden som bestående af en række områder, der ikke stod i noget hierarkisk forhold til hinanden og som ikke havde noget centrum. Erkendelsen af verden var mulig, men med teorier, som var 'lokale' og 'flade': de dækkede en specifik genstand og ikke andet, og de var ikke indordnet i én samlende teori. En hierarkiserende teoridannelse anså han for metafysisk.

Han var derfor modstander af den kommunistiske marxisme-opfattelse som indordnede hele verden, natur, samfund, bevidsthed under én teori: den dialektiske materialisme. Men han var også kritisk overfor de nye læsninger af Marx - f.eks. indenfor Frankfurterskolen - som forsøgte at samle hele erkendelsen. Han delte derimod den indsigt - som kapitallogikerne og althusserianerne paradoksalt nok delte med hinanden - at Marx måtte læses kronologisk som et livsforløb med sine etaper og cæsurer og ikke systemisk.

I forhold til politikken på venstrefløjen var han meget kritisk overfor arbejderismen og den overdrevne interesse for strejker, overenskomster og arbejdsmarkedsforhold. Der stod han stejlt overfor bl.a. Karen Jespersen. Også under de glade dage efter omvæltningen i Portugal gik han imod Karen Jespersens forsvar for, at arbejderne havde lukket avisen *La Republica*. Han mente at socialisters forsvar for ytringsfriheden var helt principielt. Der var - hans letopflammende entusiasme til trods - tit en vis jordbunden realisme over hans politiske opfattelse.

I forhold til kulturen var han fra starten kritisk overfor venstrefløjens tendens til at være traditionsfornægtende. Han var meget optaget af Ernst Blochs idé om, at venstrefløjen skulle opøve et aktivt forhold til 'at arve' kulturen. Han følte sig som en udsending fra en kultur, vi ikke kendte ('kulturens kultur'), men også som en formidler i forholdet imellem den og os ('politikens kultur'). Denne dobbelthed førte til et faktisk forsøg på at overskride nogle grænser i så henseende. Det var det som blev til tidsskriftet *Hug!*. Forsøget udsprang så vidt

jeg husker af det monumentale projekt *Antologi af nordisk litteratur* i 11 bind, som udkom 1973-75 på Samlerens Forlag. Hans-Jørgen var med til at skrive indledningen til bind 11 som handlede om perioden 1960-1973.

Det var også Samlerens Forlag, som lagde penge til idéen om at Hans-Jørgen Nielsen og Erik Thygesen skulle lave et tidsskrift sammen. Thygesen tilhørte Hans-Jørgens gamle avantgarde-miljø, men havde som en konsekvens af politiseringen indskrevet sig i historien med en opsigtsvækkende radiojournalistik. Politisk var han ret kritisk overfor den revolutionære venstrefløj og var vel nærmest SFer. Tanken var simpelthen den, at man skulle se om ikke en fusion mellem deres to miljøer var mulig, og om der kunne komme et tidsskrift ud af det, som kunne sælge. Den sidste del af det var Samleren naturligvis meget interesseret i.

Vi blev indbudt til et møde, hvor Nielsen og Thygesen hver havde lavet en liste over deres hold. På Erik Thygesens liste var bl.a. Erik Clausen, og jeg husker det første redaktionsmøde som om Erik Clausen talte hele aftenen. Og jeg husker det som om der meget hurtigt viste sig to fløje i redaktionen. Jeg kan se af første nummer fra 1974, at Peter Wivel lavede lay-out på bladet. Det kan jeg ikke huske. Men jeg kan se af indkaldelserne til redaktionsmøderne, at det er rigtigt husket at bølgerne gik højt. Efter nummer 2 står der, at man skal finde to nye til redaktionsudvalget og i parentes: "(Erik Clausen og Erik Thygesen trækker sig)". Og i oktober fik vi et brev, som startede: "I stedet for flere rømme- og rivegilder vil redaktionsudvalget gerne invitere jer til en huggefest". I samme brev fortælles at bladet nu har fået professionelle designere, så Peter Wivel er nok også gået sin vej. Fra nr. 4 var redaktionen ændret og forsøget på at formidle mellem to grupper og måske også to faser i Hans-Jørgens liv forbi. Men *Hug!* fortsatte og frem til 1978 var Hans-Jørgen med til at lave bladet, som fra anden årgang skiftede til forlaget Tiderne Skifter. *Hug!* blev i de år sammen med *Vindrosen* den kulturelle venstrefløjs vigtigste talerør. Sammen med bl.a. Jette Lundbo Levy og Niels Brunse trykte Hans-Jørgen mange artikler, som skulle ruste venstrefløjen til livet uden for politikken. Når historien engang skal skrives, kan der laves en spændende bog om *Hug!* og *Vindrosen* i de år.

Før Hans-Jørgen var blevet medlem af *politisk revys* redaktion var politikken brudt ind i hans privatliv på en måde, som reaktualiserede hans bemærkning til mig ved oplæsningsseancen. Kvindebevægelsens insisteren på at gøre det private politisk var én af de store bomber i venstrefløjens liv. Og i hvert vores liv. I 1972 offentliggjorde Hans-Jørgen sammen med sin kone, Tania Ørum, en artikel i *Vindrosen* med titlen "Den uafsluttede historie om Alexandra og Wilhelm". Det var en tekst med to stemmer. Den kvindelige stemme havde navnet Alexandra, og den mandlige stemme havde navnet Wilhelm. Navnene var et klart valg: Alexandra Kollontaj og Wilhelm Reich repræsenterede i den revolutionære historie netop forsøg på at tænke det private og det politiske sammen og ikke akceptere roller med vandtætte skodder imellem. Den tostemmige tekst benyttede sig af navngivningen til at skabe distance: for at tale om det private er det nødvendigt ikke at blive intim. I 1977 fulgte de artiklen op med et nyt afsnit som hed "Da Alexandra og Wilhelm blev forældre". De to stemmer havde oplevet det, som mange af os oplevede de år, at et barn kom imellem de to elskende og ændrede en trekant til en trekant eller til en figur som gik i stykker. Selvom de to artikler brugte de distanceskabende elementer med stor virkning, bliver man næppe for intim ved at afsløre, at i den periode, hvor Hans-Jørgen var aktiv på *politisk revy*, fik han også et barn i et forhold, hvor politiseringen af kønsforholdene spillede en stor rolle.

I midten af 70erne arbejdede jeg (sammen med Kjeld Schmidt) på en kæmpeantologi af Marx og Engels' journalistik. Den udkom siden i 3 bind og hed *Verdensmarkedet*. Hans-Jørgen ville gerne forsøge sig som oversætter af Marx fra tysk. Eller også sagde han ja af flinkhed, da jeg spurgte ham. Eller også kunne han bare ikke tage sig sammen. I hvert fald blev det ikke til så mange oversættelser. Og efter mange rykkere måtte han sige fra. Han sendte mig et brev (igen fra sommerhuset på Mors) og fortalte, at han havde glemt de tekster

han skulle oversætte i København. Han havde i al almindelighed meget svært ved at gøre noget han ikke havde lyst til. Og kom så i en krise mellem lysten og pligten. Denne her historie gled som rammehistorie ind i *Fodboldenglen*, hvor hovedpersonen sidder og skal oversætte Peter J. Oehlkes bog *Leitfaden Italien*. Bogen eksisterer faktisk, den er bare skrevet af Sophie G. Alf og var meget læst dengang, Italien var et hotspot for venstrefløjen.

I brevet, hvor Hans-Jørgen fortæller, at han har glemt Marx-artiklerne (formentlig fra sommeren 77), skriver han også: "Iøvrigt har jeg indimellem fået tid til at tænke lidt over revyen - de udkoksede sene aftentimer har jeg genlæst en stak fra de sidste måneder jeg havde med herop." Og det var ikke oplivende, han syntes vi sad fast i rutiner og manglede "levende bevægelse og bevægethed". Hans overvejelser endte med, at han forlod redaktionen. Det var imidlertid ikke kun fordi, han syntes bladet stod ved en korsvej. Han gjorde det også selv. Siden *Den mand der kalder sig Alvard* fra 1970 havde han ikke udgivet noget skønlitteratur. Den korsvej han stod ved var et billede på de uløste kriser, han følte han stod midt i ikke mindst som følge af de 7-8 år, han havde levet med venstrefløjskulturen. Kvindefrigørelsen og hans nye barn var også en kritisk størrelse i hans liv.

Svaret kom ret hurtigt: han ville skrive en roman, som skulle tage udgangspunkt i de mange lag, krisen havde her og nu og vikle dem op i en retro-inspektion. Ret tidligt var fodbolden central i overvejelserne, og han kastede sig ud i studier af Fremad Amagers og arbejderidrættens historie. Han havde planer om en roman, som integrerede heterogene sagprosaistiske stykker i handlingsforløbet. Det endte med at blive *Fodboldenglen* fra 1979. Han besluttede at prioritere romangenrens sammenhængskraft gennem handlingen over sine genremæssige ambitioner. Romanen blev noget helt nyt i forfatterskabet - og oven i købet en bestseller. Vi læste den selvfølgelig som om den handlede om hans år på *politisk revy*. Og det spillede naturligvis en rolle. Men det afgørende var langt snarere, at han med bogen markerede, at en epoke var slut.

Det blev endnu tydeligere med bogen, som korresponderede med *Nielsen og den hvide verden*, opsamlingsheatet *Billeder fra en verden i bevægelse. Politiske besyv 1968-80*, som udkom i 1980. Bogen var en collage af tekster, som han havde klippet sammen og ordnet tematisk. En slags scanning af et tiår set gennem hans skrivemaskine. Det særlige ved bogen og dens konstruktion havde han med vanlig præcision lagt ned i bogens omslagslayout. *Nielsen og den hvide verden* bestod af et billede af ham selv skåret i strimler, som blev forskudt efter det tilfældige princip, som lå i tekstlinjernes længde. Den nye bog havde på forsiden et billede fra en demonstration, som forstørres udefter i fire tempi, så der opstår en fokuseringseffekt med centrum midt på siden. På bagsiden var den samme effekt gentaget med et foto af Hans-Jørgen lige forfra, som igen var lagt ind i demonstrationsbilledets fortsættelse om på bagsiden. Det er slående, at de to bøger demonstrerer henholdsvis det 'flade' og 'sideordnede' overfor det 'centrerede' og det 'fokuserede'. Denne pointe blev understreget af bagsideteksten:

"Verden bevæger sig./ Verden er fuld af billeder./ Når verden bevæger sig for mennesker,/ bevæger den sig gennem deres billeder./ I det kan der findes en tråd,/ som er rød."

Fandt han en rød tråd gennem et turbulent tiår ved at akceptere at grænserne mellem livets forskellige kontinenter ikke var så vandtætte, og at også grænserne selv sættes af historien, så lå det lidt tungere med en rød tråd gennem 80erne. Venstrefløjen var rendt ind i en række problemer, som ikke stod til at løse. Vi havde haft en fuldstændig overdreven tiltro til, at teoretisk indsigt ville give os de svar, vi ikke havde. Vi overbelastede marxismen til det groteske. Den ungdomskultur, som havde båret venstrefløjen frem fra 68 og gennem 70erne, var ikke længere nogen ungdomskultur, men et løsnende netværk af kernefamiljer og kollektiver på retræte. I hele denne fase havde Hans-Jørgen og jeg mange diskussioner om venstrefløj-

jens udvikling og delvise afvikling. Selvom vi var uenige, var diskussionerne gode, for han var en god diskussionsdeltager, både lyttende og lidenskabelig. Men temaet, vi tit diskuterede, var symptomatisk for hans situation i 80erne. Han begyndte i stigende grad at omtale venstrefløjens som 'dem', mens jeg hævdede, at venstrefløjens for ham nødvendigvis måtte være 'os'. Han søgte på flere fronter en ny begyndelse.

Efter *Fodboldenglen* og siden digtsuiten *Hælen* var det tydeligt, at en tilbagevenden til en avantgarde-litterær position ikke længere var mulig for ham. Han digtede nu i høj grad på erfaring og ikke i første række på sproget som materiale. Han forsøgte i en vis udstrækning i sine sidste digte og i *Den fraktale boogie* at vende tilbage til haiku-enkelheden og til det 'flade', 'pluraverse' verdensbillede. Også en vis religiøsitet kan spores i de sidste digte. Efter 70ernes erfaringer opsamlede han sin erkendelse i en roman som blev et kæmpe gennembrud. Men efter *Hælen* skete der ikke en ny samling omkring en ny erkendelse i form af en hvid verden eller en rød tråd.